

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2022, 9 (1), 138-163

**KİRÂAT-İ SEB'A İMAMLARININ SİRETLERİ BAĞLAMINDA BİR KUR'AN
ÖĞRETİCİSİNİN SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER**

**The Qualities of A Teacher of The Qur'ân in The Context of The Behavioural
Qualities of The Imâms of Al-Qirâ'ât Al-Sab'a**

Nazife Vildan GÜLOĞLU

Dr. Öğr Üyesi Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, nguloglu@kastamonu.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7126-7691.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 21/03/2022
Kabul Tarihi / Accepted: 20/05/2022
Yayın Tarihi / Published: 30/06/2022
Cilt / Volume: 9
Sayı / Issue: 1
Sayfa/ Pages: 138-163

Atıf / Cite as: Güloğlu, Nazife Vildan. "Kırâat-i Seb'a İmamlarının Sîretleri Bağlamında Bir Kur'an Öğreticisinin Sahip Olması Gereken Özellikler" [The Qualities of A Teacher of The Qur'ân in The Context of The Behavioural Qualities of The Imâms of Al-Qirâ'ât Al-Sab'a]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/1 (2022), 138-163. Doi: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.1091329>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (1) 2022: 138-163
**KİRÂAT-İ SEB'Â İMAMLARININ SÎRETLERİ BAĞLAMINDA BİR KUR'AN
ÖĞRETİCİSİNİN SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER***

Nazife Vildan GÜLOĞLU**

Öz

Bu çalışma, “kırâat-i seb’â imamları” olarak tanınan yedi kırâat âliminin sîretlerini araştırmayı ve dolayısıyla bir Kur’an öğreticisinin nasıl olması gerektiği sorusuna cevap vermeyi hedeflemektedir. Bu âlimlerin kırâatleri, sahih rivayetleri içermeleri ve halkın teveccühüne mazhar olmaları bakımından temayüz etmiştir. Kırâat-i seb’â imamlarının kırâatten başka hadis, Arap dili ve İslâm hukuku sahalalarında da bilgili oldukları görülmektedir. Özellikle onların güzel sesli, gayet fasih ve düzgün tilâvet sahibi kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Onlar, teknik olarak daha çok semâ ve arz yöntemlerini kullanmışlardır. Nasihatleriyle öğrencilerini Kur’an öğrenimine hazır hâle getirme gibi hususları da ihmal etmemişlerdir. Onların, özellikle malik oldukları ilimlerle amel eden kimseler oldukları söylenebilir. Bir Kur’an mualliminin de anlatılan özelliklere sahip olmaya çalışması ve hem fizikî hem de ahlâkî bakımdan Kur’an öğreticisine yakışmayan durumlardan kaçınması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Kârî, Hicrî İkinci Asır, Kırâat-i Seb’â İmamları, Ahlâk.

The Qualities of A Teacher of The Qur’ân in The Context of The Behavioural Qualities of The Imâms of Al-Qir’ât Al-Sab’a

Abstract

This study aims to examine the moral qualities of the seven recitation scholars known as the imâms of al-qir’ât al-sab’ and, therefore, to seek answers to the question of what qualities a good Qur’ân teacher should possess. The recitations of these scholars contain authentic narrations and thus have been favored by the public. It is seen that, apart from recitation, the imâms of al-qir’ât al-sab’ were also knowledgeable in the fields of hadîth, Arabic language and Islamic law. They are known to have beautiful voices and to be fluent and eloquent in recitation in particular. It was the al-samâ’ and

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İKSAD tarafından 22-23 Ekim 2021 tarihlerinde düzenlenen “Hicri İkinci Asrın İslami İlimlerin Oluşumu ve Şekillenmesindeki Yeri” isimli uluslararası sempozyumda sunulan ve sadece özeti yayımlanan tebliğin genişletilerek yeniden düzenlenmiş hâlidir. Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını ve bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

This article is an expanded and rearranged version of the paper presented at the international symposium titled "The Role of the Second Century Hijri in the Formation and Formation of Islamic Sciences" organized by Istanbul University Faculty of Theology and IKSAD on October 22-23, 2021 and of which summary was published only.

** Dr. Öğr Üyesi Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Bilim Dalı, nguloglu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7126-7691.

al-ʿarḍ techniques which were mostly used by these scholars. By giving advice, they also did not neglect such issues as preparing their students for the study of the Qurʾān. It can be said that they were the ones who acted mainly in accord with the scholarly knowledge they had. A teacher of the Qurʾān should also try to qualify himself for the characteristics described and avoid situations that are not appropriate for the teacher of the Qurʾān both physically and morally.

Keywords: Qirāʾāt, Qārī, Second Century of Hijri, Imāms of Al-Qirāʾāt Al-Sabʿ, Morality.

Structured Abstract

The second century of Hijri is a crucial period of time for the formation of the science of recitation. Some scholars of the period, through their teachers, tried to compile the authentic recitation accounts dating back to Mohammed the Prophet. Thereafter, these recitations were mentioned by referring to these scholars. In his work *Kitāb al-sabʿa*, Ibn Mujāhid (d. 324/936) included seven recitation scholars who lived in the second century of the Hijri and were prominent figures in the cities where they resided. With this work, it was as if Ibn Mujāhid wanted to mark their important position in the history of recitation. Ibn Mujāhid's work *Kitāb al-sabʿa*, included scholars particularly from the cities of Medina, Mecca, Basra, Kufa, and Damascus, which at that time had become centers of knowledge in terms of the science of recitation. These scholars are Nāfiʿ b. Abdurrahman al-Leysī (d. 169/785) from Medina, Abu Maʿbed Abdullah b. Kathīr (d. 120/738) from Mecca, ʿAṣim b. Bahdala (d. 127/745), Ḥamza al-Zayyāt (d. 156/773) and Alī b. Ḥamza al-Kisāi (d. 189/805) from Kufa, Abū ʿAmr b. al-ʿAlāʾ (d. 154/771) from Basra and finally ʿAbdallāh b. ʿĀmir al-Yaḥṣubī (d. 118/736) from Damascus. It is seen that they were notable scholars in fields such as ḥadīth, Arabic language and Islamic law, as well as the science of recitation. It is noteworthy that, in addition to their scientific competencies, they had such a beautiful voice and grace, and were knowledgeable and pious. This study aims to examine the moral qualities of the seven recitation scholars known as the imāms of al-qirāʾāt al-sabʿ and, therefore, to seek answers to the question of what qualities a good Qurʾān teacher should possess. There exist bibliographic studies written about these scholars and studies that deal with their recitation characteristics. However, no study highlighting their efforts in their scientific lives, their material and spiritual considerations in particular has been found. Therefore, this study is expected to contribute to the literature. The study first tells the life stories of the imāms of al-qirāʾāt al-sabʿ and gives information about the teachers and students of these imāms. The study focuses mainly on the characteristics and moral values they adopted as the teachers of the Qurʾān. The recitations of these scholars contain authentic narrations and thus have been favored by the public. The imāms of al-qirāʾāt al-sabʿ conveyed the recitation narrations they received from their teachers with the al-samāʿ (hearing from a shaykh) and al-ʿarḍ (al-qirāʾah ʿalā al-shaykh, reciting back to a shaykh) methods to their students, in accordance with their originality, again by using al-samāʿ and al-ʿarḍ methods. They never neglected to get their students ready to read the Qurʾān, and gave speeches that would contribute to them both materially and spiritually. For example, Nāfiʿ said to one of his students: "The Qurʾān is supreme. Do not occupy yourself with anything else when you read it. Focus on whom you are addressing!" It is reported that Ibn Kathir also started the Qurʾān lessons by preaching, and said that his purpose in doing this was to make his students

spiritually ready for the Qur'ân recitation. Their main contribution to their students was through their exemplary morality and behavior. For one thing, each of them did qualify as an honest person. This quality also shows how truthful and reliable they were. In short, the imâms of al-qirâ'ât al-sab' exhibited attitudes befitting a teacher of the Qur'ân, both physically and morally. Their good-naturedness in general never caused them to make concessions on religious matters. For example, it is stated that Ibn Amir immediately corrected the heretic beliefs and actions he noticed when he was in charge of the Damascus mosque. They were also extremely diligent and self-sacrificing in conveying their knowledge and experience to others. For example, it was reported that Imam Hamza made his students recite the Qur'ân until the people dispersed and that imam Kisâi sat on the lectern and recited the Qur'ân for the people from beginning to end. In conclusion, a good Qur'ân teacher is expected to recite the Qur'ân verbatim and use the al-samâ' and al-'arḍ methods to pass his knowledge and experience to his students. He should benefit from sciences, such as tafsîr, ḥadîth, Arabic language and Islamic law that contribute to the science of recitation. He should be fluent and eloquent, and have a beautiful voice. He should at least take lessons and receive voice training. Qur'ân teachers mainly use the al-samâ' and al-'arḍ techniques to teach the Qur'ân. However, a good Qur'ân teacher should also preach and advise his students to get them ready for Qur'ân learning. He should emphasize in his lectures that the Qur'ân is the word of Allah. He should make sure that his students respect and exalt the Qur'ân. He should encourage his students to understand the Qur'ân instead of just reciting it without understanding. To that end, he can make use of the representative recitation technique. He should avoid morally and physically compromising situations. Diligence and self-sacrifice are also very important traits that Qur'ân teachers should possess.

Keywords: Qirâ'ât, Qârî, Second Century of Hijri, Imâms of Al-Qirâ'ât Al-Sab', Morality.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk talim edeni, Allah'tır.¹ Allah'ın buyruğu üzere, Cebrâil de Hz. Peygamber'e bu Kur'an'ı vahyetmiştir.² Hz. Peygamber ise onu, kendisine gelen emirler³ doğrultusunda büyük bir itina ile okumuş⁴ ve insanlara tebliğ etmiştir.⁵ Hz. Peygamber'in Kur'an âyetlerini ilk indiği andan itibaren yazdırdığı ve bu esnada nasıl okunması gerektiğini de bizzat okuyarak talim ettiği bilinmektedir. Resûlullah'ın Mekke'de ilk müslümanlardan olan "Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın (ö. 55/675) evinde

¹ er-Rahmân 55/1.

² eş-Şuarâ 26/193; en-Necm 53/5.

³ Mesela bk. el-Müzzemmil 73/4.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Fezâilü'l-Kur'ân", 30; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Salât", 355.

⁵ Mesela bk. el-Cuma 62/2; Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 16; "Tefsîr", 98.

insanları İslâm'a davet ettiği"⁶ bilgisine dayanarak bu evin, Kur'an taliminin yapıldığı ilk merkezlerden biri olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber, Kur'an'ı düzgün ve güzel bir şekilde okumakla kalmamış, bu hususun önemine dikkat çekmiş ve güzel Kur'an okuyan kimselerin meleklarla beraber olduklarını vurgulamıştır.⁷ Resûlullah'ın kendilerinden Kur'an'ın öğrenilmesi konusunda ise özellikle bazı sahâbîleri tavsiye ettiği ve "Kur'an'ı şu dört kimseden alınız: Abdullah b. Mes'ûd, Sâlim, Mu'âz ve Ubey b. Ka'b." buyurduğu nakledilmektedir.⁸ Bu minval üzere olan hadîs-i şeriflerin de işaret ettiği üzere Kur'an'ın okunması hususunda mahir olan bazı sahâbîler, bizzat Hz. Peygamber tarafından onu öğretmek üzere görevlendirilmişlerdir. Mesela Mus'ab b. Umeyr (ö. 3/625) ve İbn Ümmü Mektûm (ö. 15/636) hicretten önce Medine'ye gönderilmişler ve burada insanlara Kur'an öğretmekle meşgul olmuşlardır.⁹

Hicretten sonra Medine'de Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'de bulunan Suffe'yi¹⁰ bir dâru'l-kurrâ¹¹ olarak kullandığı ve burada Suffe ashabına Kur'an tilâvetini öğretmek üzere Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654) gibi öğreticiler tayin ettiği nakledilmektedir. İlerleyen zaman dilimi içerisinde ise Suffe'nin kifayet etmemesi sebebiyle Medine'nin farklı yerlerinde mektepler açıldığı ve bu sayede Kur'an öğretiminin daha yaygın hâle geldiği görülmektedir.¹² Bazı sahâbîler ise Hz. Peygamber tarafından Medine dışında görevlendirilmişlerdir. Mesela Muâz b. Cebel (ö. 17/638) bir süre Mekke'de, bir süre de Yemen'de Kur'an ile birlikte dinî bilgiler öğretmek için vazifelenirilmiş; Amr b. Hazm en-Neccârî ise Necrân'a Kur'an öğretmek, dinî bilgiler vermek ve zekât toplamak üzere âmil tayin edilmiştir.¹³

⁶ Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Umer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001), 3/224.

⁷ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Salâtü'l-müsâfirîn", 34; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Sevâbü'l-Kur'an", 13; Ebû Dâvûd, "Salât", 349; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Edeb", 52.

⁸ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 8.

⁹ bk. Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 46.

¹⁰ Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde fakir sahâbîlerin kalması için inşa edilen ve zamanla bir eğitim merkezi hâline dönüşen mekân. bk. Mustafa Bakır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2022).

¹¹ Ev anlamına gelen dâr ile okuyanlar anlamına gelen kurrâ kelimelerinden oluşan bu ifade, Kur'an'ın talim edildiği, bir kısmının veya tamamının ezberletildiği, kıraat vecihlerinin öğretildiği mekânlar için kullanılmıştır. bk. Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2022).

¹² bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1411/1990), 2/768-771.

¹³ Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye: Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, çev. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990-93), 1/124-125.

Yedi harf ruhsatıyla ilgili hadîs-i şeriflerden de anlaşıldığı üzere sahâbe Kur'an'ı Resûlullah'tan öğrendikleri gibi okumuşlardır. Hatta onların okuyuşlarındaki kıraate dair bazı farklılıklar, bizzat Hz. Peygamber tarafından onaylanmış ve "Kur'an'ın yedi harf üzere indiği" de bu vesileyle ifade edilmiştir.¹⁴ Alî b. Ebû Tâlib (ö. 40/661) ve Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) gibi sahabîlerin "Kur'an'ın öğretildiği gibi okunması" hususunda yaptıkları uyarılar da sahâbenin Kur'an'ı Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde okunmasına ne denli önem verdiklerini göstermektedir.¹⁵ Bununla birlikte sahâbenin hepsinin Kur'an kıraati konusunda aynı seviyede oldukları söylenemez.¹⁶ Bu sebeptendir ki onlardan bazıları, gerek Medine'de gerekse Medine dışında öncelikle Kur'an öğretmek üzere görevlendirilmişlerdir.¹⁷ Bu durum, Resûlullah'tan sonra da aynı şekilde devam etmiştir. Mesela Hz. Ömer'in (ö. 23/644) hilâfeti devrinde Dımaşk Emîri Yezîd b. Ebû Süfyân (ö. 18/639), Suriyeliler'e Kur'an'ı ve İslâm'ı öğretecek kimselere ihtiyaç duyduklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer Ubâde b. Sâmit, Muâz b. Cebel ve Ebü'd-Derdâ'yı (ö. 32/652 [?]) Suriye'ye göndermiştir. Muâz b. Cebel Filistin'de, Ubâde b. Sâmit Humus'ta, Ebü'd-Derdâ ise Dımaşk'te muallimlik yapmıştır.¹⁸

Hız. Ebû Bekir (ö. 13/634) zamanında Yemâme savaşında çok sayıda kârînin şehit edilmesi sebebiyle Hz. Ömer'in teklifiyle Kur'an mushaf hâline getirilmiştir.¹⁹ Bununla birlikte gerek Hz. Ebû Bekir döneminde gerekse Hz. Ömer zamanında sahâbîler, Kur'an'ı ve dini öğretmek için fethedilen bölgelere gitmeye devam etmişlerdir. Doğal olarak onlar, gittikleri yerlerde halka Hz. Peygamber'den öğrendikleri okuma şekillerini öğretmişlerdir. Bunun neticesinde ise belde halklarının kıraatleri, kendilerini talim eden sahâbenin kıraatleri doğrultusunda değişiklik arz etmiştir.²⁰ Hz. Osman (ö. 35/656) dönemine gelindiğinde ise hem Medine'de hem de diğer beldelerde kıraat farklılıklarından dolayı ortaya çıkan ihtilaflar nedeniyle,²¹ özellikle de Huzeyfe b. Yemân'ın (ö. 36/656) Hz. Osman'a bu konuyla ilgili olarak müracaat etmesi neticesinde Kur'an nüshaları çoğaltılmıştır.²² Hz. Osman çoğaltılan bu mushafları "Basra, Kûfe, Mekke, Şâm, Yemen ve Bahreyn'e"

¹⁴ bk. Buhârî, "Husûmât", 4, "Fezâilü'l-Kur'an", 5, "Tevhîd", 53; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 270; Tirmizî, "Kırâ'ât", 2; Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "İftitâh", 37; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta'*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Kur'an", 4.

¹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, *Kıtabü's-Seb'a*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1392/1972), 47.

¹⁶ bk. Ebü'l-Hayr Muhammed el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, nşr. Ali M. ed-Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/13.

¹⁷ bk. Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâ'ât*, thk. Abdülfettah İsmâîl Şelebî (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 48.

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/307-308.

¹⁹ bk. Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 3, 4, "Tefsir", 9/20, "Ahkâm", 37; Tirmizî, "Tefsir", Tevbe 10/16.

²⁰ Mekki b. Ebû Tâlib, *el-İbâne*, 48.

²¹ Mekki b. Ebû Tâlib, *el-İbâne*, 48.

²² bk. Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 3.

göndermiş, imam denilen mushafı da kendi yanında bırakmıştır. Müslümanlar, bu mushafın tazammun ettiği kıraatler hususunda icmâ etmiş ve onlara muhalif olan kıraatleri terk etmişlerdir. Çoğaltılan bu mushaflar, Hz. Peygamber'den sahih bir senedle gelen okumalara uygun olsun diye de nokta vb. şekiller konulmadan yazılmıştır. Bu sebeple Kur'an kıraatinde sadece hatta itimat edilmemiş, tam tersine asıl itimat edilen hıfz yani kurrâ²³ olmuştur. Böylece mushafların gönderildiği bütün şehirlerde yaşayan kârîler, bizzat Resûlullah'ın fem-i şerifinden Kur'an'ı alıp öğrenen sahâbeden öğrendikleri üzere beldelerine gönderilen mushafları okumuşlardır. Daha sonraki dönemde ise bu beldelerde kendilerini Kur'an kıraatine veren ve kıraat rivayetlerini derlemeye çalışan bazı âlimler, kıraat konusunda kendilerine itimat edilen kimseler olmuşlar ve neticede onların zapt ettikleri kıraatler, daha sonraki dönemlerde bizzat kendilerine nispet edilerek anılmıştır.²⁴

İbn Mücâhid (ö. 324/936), çoğunlukla hicrî ikinci asırda yaşamış olan muteber kıraat imamlarını yedi ile sınırlandıran bir tasnif yapmıştır.²⁵ Bu tasnif, her ne kadar yedi harfle karıştırılabileceği gerekçesiyle eleştirilmişse²⁶ de çoğunluk itibarıyla kabul görmüştür.²⁷ Ebû Ubeyd (ö. 224/838), Ebû Hâtim (ö. 255/869) ve İbn Cerîr (ö. 310/923) gibi âlimlerin kıraatle ilgili kitaplarında yirmiden fazla kıraat imamından bahsettikleri²⁸ göz önünde bulundurulursa hicrî ikinci asırda yaşamış kıraat âlimlerinin yedi ile sınırlandırılmayacağı kesindir.²⁹ Ancak İbn Mücâhid'in tasnifinde yer alan âlimlerin muhtelif yönlerle öne çıktıkları anlaşılmaktadır. Bu çalışma, "kırâat-i seb'a imamları" diye tanınan yedi kıraat âliminin sîretlerini araştırmayı ve dolayısıyla bir Kur'an mualliminin nasıl olması gerektiği sorusuna cevap vermeyi hedeflemiştir. Kırâat-i seb'a imamlarına dair bibliyografik araştırmalar vardır. Yine onlardan bazılarının kıraatlerini çeşitli yönlerden inceleyen tez ve makaleler bulunmaktadır.³⁰ Ancak bu araştırma, tabakat ve teracim türü kitaplarda bulunan

²³ Kurrâ, "okuyan" anlamına gelen kârî kelimesinin çoğulu olup "Kur'an kıraatinde uzmanlaşmış kimseler" anlamına gelmektedir. Kelimenin farklı bağlamlarda kullanımı için bk. Mustafa Öz, "Kurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2022).

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/14.

²⁵ İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 47.

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/35.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/14; Birışık, *Kıraat İlmi*, 75.

²⁸ Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne*, 37-38; Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmâil el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-kitâbi'l-'azîz*, nşr. Tayyar Altıkulaç (Ankara: TDV Yayınları, 1406/1986), 152; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/36.

²⁹ bk. Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 156.

³⁰ Mesela bk. Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1981), 1-166; Sâmîye Sâlih ez-Zekîr, *Kırâ'etü'l-İmâm Nâfi' el-Medenî ve râviyeyhi ve tevcîhü hâzihi'l-kırâ'eti nahviyyen ve lugaviyyen* (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1403/1982), 1-267; Ali Rıza Işın, *İmam Nâfi ve Kıraatı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 1-242; Mehmet Adıgüzel, *İmam Nâfi ve Kıraatı'nın Özellikleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 1-165; Abdülmecit Okçu, *İbn Amir'in Kıraatı ve Kıraatının Hüccetleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans

bilgiler arasından kırâat-i seb'a imamlarının ilmî hayatlarındaki gayretleri ile maddî ve mânevî hususiyetleri hakkındaki malumatı öne çıkarmak suretiyle "bir Kur'an öğreticisinde aranan özellikleri" tespit etmeye çalışmaktadır. Kırâat-i seb'a imamları hakkındaki bilgileri bu yönüyle değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan çalışmanın, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a'sında* kıraatlerine yer verdiği yedi imamı, buldukları merkezlere göre şu şekilde sıralamak mümkündür: "Nâfi' b. Abdurrahman (ö. 169/785) Medine'den,³¹ Abdullah b. Kesîr (ö. 120/738) Mekke'den,³² Âsım b. Behdele (ö. 127/745),³³ Hamza b. Habîb (ö.

Tezi, 1995), 1-170; Osman Egin, *Ebu Amr ve Kıraatı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 1-144; İhsan İlhan, *İmam Hamza'nın Kıraatı ve Kıraatının Hüccetleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 1-161; Remzi Ateşyürek, *Kisâ'nin Kıraatı ve Kıraatının Hüccetleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 1-586; Ziya Şen, *İbn-i Kesir ve Kıraatı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 1-124; Halil İbrahim Sabırlı, *Ebu Amr'ın Kıraat İlmi ve Arap Dilindeki Yeri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 1-127; Adem Demir, *İbn Amir Kıraatı ve Âsım Kıraatıyla Mukayesesi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 1-141; Menseure Sönmez, *Kisâ'nin Kıraatının Dilbilimsel Analizi* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 1-179; İbrahim Hakkı Turan, *Ebû Amr b. el-Alâ ile Hasan-ı Basri Kıraatleri Örneğinde Mütevâtir ve Şâz Kıraatlerin Karşılaştırılması* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1-103; Ali Steif, *Tahkîku'l-uslûbi'l-belâğîyyi fî kırâati'l-Kisâi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 1-91; Kırâat-i seb'a imamları hakkında makalelerden bazıları ise şunlardır: Cüneyt Eren - İbrahim Uludaş, "Âsım Kırâatının Hafs Rivayetine Göre Sekte Kavramı ve Manaya Etkisi", *Diyanet İlmî Dergi* 51/1 (2015), 119-127; Hasan Hüseyin Havuz, "Âsım Kıraatının Senedi ve Şu'be-Hafs Rivayetlerinin Temellendirilmesi", *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2020), 105-128.

³¹ Hayatı için bk. Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1981), 137, 528; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*, nşr. Otto Pretzl (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1404/1984), 4; Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. (Beyrut 1401-1405/1981-85), 7/336-337; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr*, thk. Tayyar Altıkulaç - Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr. (İstanbul: TDV Yayınları 1416/1995), 1/241-247; Ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/287-289.

³² Hayatı için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8, 45; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 65; Dâni, *et-Teyssîr*, 4; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 164; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 5/318-322; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 2/197-203; Ebû Muhammed Abdülvahhâb b. Selâr, *Tabakâtü'l-kurrâi-s-seb'a*, thk. Ahmed Muhammed Azzûz (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriye, 1423/2003), 65; Ebü'l-Hayr Muhammed el-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*, nşr. G. Bergstraesser (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/396-397; Ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, "İbn Kesîr, Ebû Ma'bed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/131-132.

³³ Hayatı için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8, 438; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 70; Dâni, *et-Teyssîr*, 6; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'* 5/256-257; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/315-

156/773)³⁴ ve Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805) Kûfe'den,³⁵ Ebû Amr b. Alâ (ö. 154/771) Basra'dan³⁶ ve nihayet Abdullah b. Âmir (ö. 118/736) ise Şam'dan³⁷ seçilen kıraat imamlarıdır. Onlar, buldukları merkezlerde ulaşabildikleri âlimlerden istifade etmişler ve birçok talebe yetiştirmişlerdir. Onların kıraatlerinde bulunan temel hususiyetler nelerdir? Bu sorunun cevaplanması, bir Kur'an öğreticisinin kıraatinde aranan temel özelliklere işaret etmesi bakımından önemlidir.

1. Kıraat-i Seb'a İmamlarının Kıraatlerindeki Temel Hususiyetler

Kıraat-i seb'a imamlarının kıraatlerinde bulunan hususiyetleri, onların sahip oldukları genel ve özel nitelikler olmak üzere iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. Genel hususiyetlerden kasıt, onların hepsinde bulunan ve özellikle İbn Mücâhid tarafından seçilmelerine sebep olan özelliklerdir. Bunlar da Hz. Peygamber'e ulaşan sağlam senedlere dayanmış olmak, asla uygunluk, icmâ edilmiş olmak ve Hz. Osman'ın emriyle çoğaltılan mushaflardan birine uygun bulunmak şeklinde sıralanabilir. Kıraatlerin sahip oldukları özel hususiyetler ise kıraatten kıraate çeşitlilik gösterebilmekle beraber bir kıraatin halk tarafından benimsenmesini sağlayan bazı niteliklerdir. Bunlar da düzgünlük, tekellüf olmamak yani zorla telaffuz edilir bir mahiyette bulunmamak ve fasih olmak gibi özelliklerdir.

1. 1. Sağlam Senedlerle Rivayet Edilmiş Olma

Yedi kıraatte bulunan en önemli hususiyet, sağlam senedlerle rivayet edilmiş olmalarıdır. Kıraat-i seb'a imamlarının kıraatleri, hocaları vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşan senedlere dayanmaktadır. Yetmiş kadar tâbiünden kıraat talim ettiği ifade eden Nâfi' b. Abdurrahmân'ın "Ebû Ca'fer, Şeybe b. Nisâh, Yezîd b. Rûmân ve Müslim b. Cündeb" vasıtasıyla kıraat senedi, "Abdullah b. Ebû Ayyâş - Übey b. Kâ'b -

316; Ayrıca bk. Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475-476.

³⁴ Bilgi için bk. İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 72-75; Dâni, *et-Teysîr*, 7; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 7/90; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/251; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/315-316; Ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, "Hamza b. Habîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/511-513.

³⁵ Bilgi için bk. İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 78-79; Dâni, *et-Teysîr*, 7; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/296-299; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/474-478; Ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, "Kisâî, Ali b. Hamza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/69-70.

³⁶ Bilgi için bk. İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 80-85; Dâni, *et-Teysîr*, 5; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/407-410; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/223-237; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/262-265; Ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. el-Alâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 10/94-96.

³⁷ Bilgi için bk. Ahmed b. Abdullah el-İclî, *Târîhu's-sikât*, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), 1391/1971, 262; İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 86-87, 101; Dâni, *et-Teysîr*, 5-6; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 5/292; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/223-237; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/380-381; Nasr b. Alî İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fî vüçûhi'l-kırâ'a ve 'ilelihâ*, nşr. Ömer Hamdân el-Kübeysî (Cidde: el-Cemâatül-Hayriyye li Tahfîz'il-Kur'ân'il-Kerîm, 1414/1993), 1/115; Ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, "İbn Âmir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/308-310.

Hız. Peygamber" olarak beyan edilebilir. İbn Kesîr'in kıraat senedleri, "Mücâhid b. Cebr - İbn Abbas - Übey b. Kâ'b - Hz. Peygamber" ve "Dirbâs - İbn Abbas - Übey b. Kâ'b - Hz. Peygamber" şeklindedir. Âsım b. Behdele'nin kıraat senedlerinden ikisi ise şöyledir: "Abdullah b. Habîb es-Sülemî - Hz. Ali - Hz. Peygamber" ve "Zir b. Hubeş - İbn Mes'ûd - Hz. Peygamber." Hamza b. Habîb'in kıraat senedleri de "İbn Ebû Leylâ - Minhâl b. Amr - Saîd b. Cübeyr - İbn Abbas - Übey b. Ka'b - Hz. Peygamber", "Humrân b. A'yen - Ebû Esved ed-Düvelî - Hz. Ali ve Hz. Osman - Hz. Peygamber" ve "Ubeyd b. Nudayle (Nadle) el-Huzâî - Alkame - Abdullah - Hz. Peygamber" olarak verilebilir. Kisâî'nin Hamza ez-Zeyyât'tan başka hocalardan da kıraat dersleri aldığı nakledilmiştir. Onlardan Şüreyh kanalıyla olan kıraat senedi, "Ebû Hayve Şüreyh b. Yezîd el-Hadramî - Ebu'l-Berhesim - Muâz b. Cebel - Hz. Peygamber" şeklindedir. Kırâat-i seb'a imamları arasında en çok hocası olduğu söylenen Ebû Amr'ın kıraat senedlerinden biri ise "Mücâhid b. Cebr ve Saîd b. Cübeyr - İbn Abbas - Übey b. Kâ'b - Hz. Peygamber" olarak verilebilir. İbn-i Âmir'in kıraat senedini de "Mugîre b. Ebû Şihâb - Osmân b. Affân - Hz. Peygamber" olarak ifade etmek mümkündür.³⁸

1. 2. Asla Uygun Olma

Kıraatlerin asla uygun olmaları, onlarda bulunan en önemli hususiyettir. Ashaptan Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve Huzeyfe b. Yemân gibi kimseler, Kur'an'ın öğretildiği gibi okunmasına dikkat çekmiş, kıraatin olmazsa olmaz özelliğinin asla uygunluk olduğunu vurgulamışlardır. Hz. Ali, "Resûlullah size Kur'an'ı öğretildiğiniz şekilde okumanızı emrediyor." derken, İbn Mes'ûd "(Kıraatte) Tabi olunuz, bidat ortaya koymayınız ki bundan alıkoyuldunuz!" buyururken ve Huzeyfe b. Yemân "Ey kârifler, Allah'a karşı gelmekten sakının! Sizden öncekilerin yoluna tabi olun!" diye seslenirken kıraatte en önemli meselenin asla uygunluk olduğunu dile getirmek istemişlerdir. Özellikle de Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) gibi sahâbîler de dâhil olmak üzere birçok âlimden nakledilen "Kıraat, sünnettir." beyanı, rivayetlere dayanmayan bir kıraatin söz konusu olamayacağını vurgular niteliktedir.³⁹

Kitâbü's-Seb'a'da yukarıda zikredilen rivayetlere yer veren İbn Mücâhid'in "asla uygunluk" esasını, kıraatin asli bir unsuru olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ebû Şâme'ye (ö. 665/1267) göre de İbn Mücâhid gibi âlimler kitaplarına aldıkları kıraat âlimlerini seçerken bazı hususlara dikkat etmişlerdir ki bunların başında onların sika ve kıraatte nakline güvenilen kimseler olmaları gelmektedir.⁴⁰ Bir âlimin sika olması ise doğal olarak onun kıraat rivayetlerinde de güvenilir olmasını gerektirir. Kırâat-i seb'a imamları arasında sika olarak nitelendirilmeyen bir kimse bulunmamaktadır. Bununla birlikte onlar hakkındaki beyanlarda özellikle onların kıraat alanında güvenilir olduklarının vurgulandığı görülmektedir.

³⁸ bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 54-87; Dâni, *et-Teyisîr*, 4-10.

³⁹ bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 46-50.

⁴⁰ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 156.

Kitâbü's-Seb'a'da zikri geçen ilk kıraat âlimi, Nâfi' b. Abdurrahmân'dır. İmam Mâlik (ö. 179/795) "Nâfi'nin kıraati sünnettir." demiştir.⁴¹ Bu ifade onun kıraatinin en temel özelliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Nâfi' tâbiünden yetmiş kadar kimseden kıraat okuduğunu, bunlar arasından iki zatın ittifak ettiği kıraati alıp birinin şâz olarak aktardığı okuyuşu terk etmek suretiyle kıraatini belirlediğini söylemiştir.⁴² Onun bu beyanı, kıraatini oluştururken ittifak edilen rivayetleri almaya özen gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yine Nâfi'nin "Bizim kıraatimiz meşâyihin kıraatidir, Kur'an'ı semâ yoluyla alırız, bu konuda re'y ile amel etmeyiz." şeklindeki sözü de kıraatte rivayete bağlılığını göstermektedir.⁴³ Nâfi', Yahyâ b. Maîn'e (ö. 233/848) göre hadis rivayeti konusunda sikadır. Ebû Hâtim (ö. 277/890) onun hakkında "sadûk" ve "sâlihu'l-hadîs" değerlendirmesini yaparken Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) onun için "Kıraati alınır, hadiste itibar edilmezdi." demiştir.⁴⁴ Nâfi', İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât*'ında biyografisini anlattığı kimselerden olmuş,⁴⁵ Nesâî (ö. 303/915) de onun hakkında "Onda sıkıntı (be's) yoktur." ifadesini kullanmıştır.⁴⁶ Kıraat-i seb'a imamları arasında Mekke'nin kıraat imamı olarak takdim edilen Abdullah b. Kesîr de İbn Sa'd (ö. 230/845), Ali b. Medîni (ö. 234/848-49) ve Nesâî tarafından sika bir râvi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷ O, İbn Mücâhid'e göre kıraatinde hocası Mücâhid b. Cebr'e (ö. 103/721) muhalefet etmemiştir.⁴⁸ Bu bilgi bazı küçük muhalefetleri sebebiyle tartışılabilir olsa da, en azından İbn Kesîr'in kıraatte rivayete ne denli önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kûfe kıraat imamlarından Âsım b. Behdele'yi ise başta Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zür'a olmak üzere pek çok kimse sika olarak nitelendirmiştir. Ebû Hâtim, "onun sıklık mevkiinde olduğunu ve hadislerinin kütüb-i sittede rivayet edildiğini" ifade etmiştir.⁴⁹ Yine Kûfe kıraat imamlarından olan Hamza b. Habîb de Yahyâ b. Maîn, Ahmed el-İclî (ö. 261/875), İbn Hanbel ve İbn Hibbân gibi âlimlerce sika kabul edilmiştir.⁵⁰ Nesâî onun için "Zararı yoktur." demiş, Zekeriyâ es-Sâcî (ö. 307/920) ise "sadûk" olduğunu fakat hıfzının iyi olmadığını belirtmiştir.⁵¹ Kıraatinde rivayete dayanmayan bir harf/okuyuş olmadığını ifade eden Hamza'nın kıraat imamlarından ulaşabildiği kimselerin rivayetlerine tabi olmak suretiyle kıraatini oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁵²

⁴¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/242.

⁴² Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 7/336.

⁴³ bk. Alemüddîn Alî b. Muhammed es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü't-Türâs 1408/1987), 2/530.

⁴⁴ Abdurrahman b. Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1373/1953), 8/456-457.

⁴⁵ Muhammed b. Hibbân, *Kitâbü's-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 7/532-533.

⁴⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/246.

⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8, 45; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 5/319.

⁴⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 65.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/317.

⁵⁰ bk. Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, nşr. Ahmed M. Nûr Seyf (Mekke: et-Türâsü'l-İslâmî, 1399/1979), 2/134; İclî, *Târîhu's-sikât*, 133.

⁵¹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 7/92.

⁵² bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 76.

Bir diğer Kûfe kıraat imamı olan Ali b. Hamza el-Kisâî de İbn Hibbân tarafından sika olarak değerlendirilmiştir.⁵³ Ebû Ubeyd ise “kıraat alanında Kisâî kadar zapt sahibi ve kıraatin gereklerini yerine getiren başka bir kişiye rastlamadığını” ifade etmiştir.⁵⁴ İbn Mücâhid’in beyanına göre Arap dili alanında mütehassıs olan Kisâî, kıraatini başta Hamza olmak üzere farklı kıraat imamlarının okuyuşlarından tercihler yaparak oluşturmuş, ancak bu tercihleri yaparken kendinden önceki kıraat âlimlerinden nakledilen rivayetlerin dışına çıkmamıştır.⁵⁵

Yedi kıraat imamından Basra’nın kıraat imamı olan Ebû Amr da Yahyâ b. Maîn tarafından sika olarak nitelenmiş, Ebû Hâtim ise onun için “Zararı yoktur.” demiştir. Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 213/828 [?]) de “onun gibisini görmediğini” ifade etmiştir. Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) ve Asmaî (ö. 216/831) gibi âlimlerin kendisinden hadis rivayet etmeleri de onun rivayet konusundaki itibarını göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁶ İbn Mücâhid’in naklettiğine göre Ebû Amr, Arapça hususundaki derin bilgisine rağmen rivayetlere bağlı kalmış, tâbiînin ileri gelenlerinden aldığı kıraat rivayetlerini aynen aktarmaya çalışmış ve onlardan rivayet edilmeyen bir okuyuş ortaya koymamıştır. Hatta onun “Bana kıraat edilen rivayetler doğrultusunda okumuş olmasaydım bazı yerleri şöyle kıraat edebilirdim.” dediği rivayet edilmiştir.⁵⁷ Şu’be’nin de farklı kimselere, Ebû Amr’ın kıraatini tavsiye ettiği ve özellikle onun kıraatini bir isnada dayandırdığını vurguladığı bilinmektedir.⁵⁸ İbrâhîm el-Harbî (ö. 285/899) ve daha başka âlimler “Ebû Amr, ehl-i sünnettendir.” demişlerdir⁵⁹ ki bu söz de onun rivayetlere bağlılığına işaret etmektedir. Şam kıraat imamı olan Abdullah b. Âmir de İclî ve Nesâî gibi âlimler tarafından sika olarak nitelenmiştir.⁶⁰ Ebû Ali el-Ahvâzî (ö. 446/1055) ise İbn Âmir’in sika hafız bir âlim olduğunu, tâbiînin büyükleri gibi kimselerden doğru bir şekilde nakilde bulunduğunu, rivayetlerinin sahih olup eleştiriye açık bir yönünün bulunmadığını yani kıraatinde habere aykırı bir şey ve sahih olmayan bir unsur olmadığını ifade etmiştir.⁶¹

Yukarda serdedilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere kırâat-i seb'a imamları, rivayetlere bağlı kimselerdir. Onlar kıraatlerini oluştururken kendilerine aktarılan rivayetlerden tercihler yapmışlar ve bu ameliye esnasında gayet dikkatli davranmışlardır. Onlardan Kisâî ve Ebû Amr gibi Arap dili konusunda son derece

⁵³ bk. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/457.

⁵⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/298.

⁵⁵ İbn Mücâhid, *Kîtabü's-Seb'a*, 78; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 164.

⁵⁶ bk. İbn Mücâhid, *Kîtabü's-Seb'a*, 80-85; Dâni, *et-Teysîr*, 5; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/223-237; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/407-410; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/262-265.

⁵⁷ bk. İbn Mücâhid, *Kîtabü's-Seb'a*, 48.

⁵⁸ bk. İbn Mücâhid, *Kîtabü's-Seb'a*, 82.

⁵⁹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/408.

⁶⁰ İclî, *Târîhu's-sikât*, 262; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/292; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/381.

⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/381.

mütehassıs olan âlimler bile kesinlikle rivayetler dışında bir okuyuş ortaya koymamış ve her hâlükârda kıraatte asla uygunluğu esas almışlardır.

1. 3. İcmâ ile Kabul Edilme ve Hz. Osman Mushafının Hattına Uygun Olma

Kırâat-i seb'a imamlarının kıraatlerinde tebarüz eden iki önemli özellik daha vardır: Bunlardan ilki onların kıraatlerinin buldukları bölge halkı tarafından icmâ ile kabul edilmesi, ikincisi ise o kıraatlerin Hz. Osman tarafından o beldeye gönderilen mushafın hattına uygun olmasıdır.⁶² İbn Mücâhid'in hemen her fırsatta "onların, halkın teveccühüne mazhar olduklarını" dile getirmesi, özellikle icmâ hususiyetine dikkat çeker mahiyettedir.⁶³

1. 4. Gayet Güzel Olarak Nitelendirilme ve Buna Katkı Sağlayan Bazı Özel Hususiyetler

Yedi imamın kıraatlerinde, halkın onlara teveccühünü sağlayan bazı özel hususiyetler de bulunmaktadır. Her şeyden önce kırâat-i seb'a imamlarının kıraatlerinin gayet güzel olduğunun beyan edildiği söylenmelidir. Onların kıraatlerindeki güzelliği anlatan beyanların, gerek fesahat ve düzgünlüğü gerekse ses güzelliğini ifade için kullanıldığı görülmektedir. Nâfi'nin "kıraati en güzel olan" diye nitelendirilmesi,⁶⁴ İbn Kesîr'in "gayet net ve düzgün telaffuzu olan bir kimse" olarak tanıtılması,⁶⁵ "Âsım'dan daha güzel Kur'an okuyan bir kimsenin olmadığını" ve "insanlar arasında sesi Kur'an okumaya en güzel giden kimsenin o olduğunun" beyan edilmesi,⁶⁶ "Kisâ'den lehçesi daha düzgün bir kimse görülmediğinin" ifade edilmesi⁶⁷ bu durumu ortaya koyan sözler cümlesindedir.

Resûlullah'tan (s.a.s.) nakledilen "Kur'an'ı en güzel sesle okuyanın, kıraati işitildiğinde Allah'tan haşyet duyduğu hissedilen kimse olduğu" şeklindeki beyanın⁶⁸ da işaret ettiği üzere bir kıraatin güzel olmasını sağlayan hususlar arasında huşûnun önemi büyüktür. Bu bakımdan kırâat-i seb'a imamlarının kıraatlerindeki güzelliğın de sadece ses güzelliği ve telaffuz düzgünlüğünden ibaret olmadığı, onlarda bulunan tazim ve takva hâlinin de bu güzelliğe katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Mesela Ebû Bekir b. Ayyâş'ın (ö. 193/809) hocası Âsım'ın yanına geldiği bir zamanda onun hazır ol vaziyetinde ve sanki namaz kılıyormuş gibi tahkik⁶⁹ ile ⁷⁰ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقِّ

⁶² bk. Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 156.

⁶³ Mesela bk. İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 78, 87; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/195.

⁶⁴ bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 2/290.

⁶⁵ bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/397.

⁶⁶ bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/315.

⁶⁷ bk. Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/298.

⁶⁸ bk. İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 176.

⁶⁹ Sözlükte "bir şeyin hakkını vermek" anlamına gelen tahkik, kıraat ilminde "uzatmaları hakkıyla yapmak, hemzeye hakkını vermek, harekeyi tam ifade etmek, harfleri birbirine karıştırmadan tane tane çıkararak dura dura okumak anlamına gelmektedir. bk. Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ (Dimeşk: Dârü İbn Kesîr, 1414/1993), 1/312.

⁷⁰ el-En'âm 6/62.

âyetini tekrar ederek okurken dinlediğini, beyan etmesi⁷¹ bu hâlin örneklerinden biridir.

Âsım'ın kıraatinde fesahat, itkân, tahrir⁷² ve tecvidin bir arada bulunması,⁷³ Ebû Amr b. Alâ'nın kıraatinin tekellüfünü içermeyen, suhuletli ve mümkün merteye tahfifin tercih edildiği bir kıraat olması⁷⁴ onların kıraatlerindeki özel hususiyetlerden bazılarıdır. İmam Nâfi' hakkındaki şu anekdot ise onun kıraati ile ilgili bilgiler vermektedir: Anlatıldığına göre adamın biri Nâfi'ye gelip kendisine hadr (okuyuşunu) takdim etmesini istemiş, o da "Hadr nedir? Onu bilmiyorum, sen bize dinlet!" buyurmuştur. Bunun üzerine adam okumuş, Nâfi' de ona şu mukabelede bulunmuştur: "Hadr okusak da harekeleri ihmal etmeyiz, şeddeliyi şeddesiz, şeddesizi şeddeli okumayız. Uzatılması gerekeni kasr ile okumaz, uzatılmaması gerekeni de çekmeyiz. Kıraatimiz Resûlullah'ın ashabının kıraatidir, suhulet üzere ve nettir, (kelimeleri) gevelemeyiz, kolaylık gösteririz zorluk değil, en fasih olan kıraat üzere okuruz, şairlerin ve dilcilerin sözlerine itibar etmeyiz, küçükler büyüklerden (alır okuyuşunu), kıraatimiz meşâyihin kıraatidir, Kur'an'ı semâ yoluyla öğreniriz, kıraatte re'ye başvurmaz."75

Yukarıda beyan edilen bilgilere göre bir Kur'an öğreticisinin, alanında yetkin hocalardan eğitim alması gerektiği anlaşılmaktadır. Kur'an öğreticisi, ancak bu şekilde aslına uygun bir okuyuş elde edecek ve bu okuyuşu kendinden sonraki nesillere doğru bir şekilde aktarabilecektir. Kırâat-i seb'a imamları, sadece kıraat alanında mı bilgi sahibidirler? Onların kıraatten başka ilim dallarıyla da uğraştıkları olmuş mudur? Burada kısaca onların ilmî durumları üzerinde durulacaktır.

1. Kırâat-i Seb'a İmamlarının İlmî Durumları

Kırâat-i seb'a imamlarının hayatlarına bakıldığı zaman görülmektedir ki onlar, sadece kıraat ilmiyle meşgul olmamışlardır. Tabii ki onların yaşamlarının büyük kısmı, gerek öğrenim gerekse öğretim dönemleri itibariyle kıraat ilmine vakfedilmiş durumdadır. Ancak bunun özellikle öğrenim dönemleri sırasında diğer ilimlerle ilgilenmelerine engel olmadığı görülmektedir. Onların kıraatten başka hadis, Arap dili ve fıkıh gibi alanlarda da önemli bir ilmî seviyede oldukları söylenebilir.

Yedi imamın rivayete ne denli bağlı oldukları anlatılırken belirtildiği üzere bir defa onlar arasında sika olarak nitelenmeyen bir kimse bulunmamaktadır. Bu da özellikle onların hadis sahasında önemli bir düzeyde ilim sahibi oldukları anlamına gelmektedir. Bununla birlikte hadis ilmiyle meşguliyetleri, kıraat ilmi ile iştigalleri kadar olamamış, mesela onlardan İbn Âmir "kalîlü'l-hadîs" nitelemesine maruz

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/317.

⁷² Sözlükte bir yazıyı tashih etme gibi anlamlara gelen tahrîr kelimesi, kıraat ilminde "Kıraat meselelerini gözden geçirip onları hatadan uzak kılmak" demektir. bk. Abdülalî el-Mesûl, *Mu'cemü mustalahâti ilmi'l-kırââti'l-Kur'âniyye* (Kahire: Dârü's-Selâm, 1428/2007), 119.

⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/315.

⁷⁴ bk. İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 84.

⁷⁵ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/530.

kalmıştır.⁷⁶ Ancak bu onların, hadis alanında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermemekte, belki kıraat rivayetleri kadar hadis rivayetiyle meşgul olmadıklarına delalet etmektedir. Sadece onların hadis aldıkları hocalar ve kendilerinden nakillerde bulunan öğrenciler bile kendilerinin hadis bilgilerine şahitlik eder düzeydedir. Mesela İbn Kesîr; “Mücâhid, Dirbâs, İkrime el-Berberî ve Muhammed b. Kays” gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. “İbn Cüreyc, Eyyûb es-Sahtiyânî ve Cerîr b. Hâzim” gibi âlimler de ondan hadis nakletmişlerdir.⁷⁷

Kırâat-i seb‘a imamları, Arap dili ve fıkıh gibi alanlarda da önemli seviyelere ulaşmışlardır. Mesela Asma‘î, Nâfi’nin âbid fakih altı kurrâdan biri olduğunu söylemektedir.⁷⁸ İbn Kesîr’in ise Arap dili konusunda Mücâhid’den daha bilgili olduğu ifade edilmiştir.⁷⁹ Kûfe’de nahiv ilmi alanında en yetkin kimse olan Ebû İshâk’ın “Kur’an’ı Âsım b. Ebü’n-Necûd’dan daha iyi okuyan bir kimse görmedim.” demesi⁸⁰ ise imam Âsım’ın nahiv bilgisine de delalet eden bir kıraat ortaya koyduğunu göstermektedir. Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) de Hamza’ya “Bize üstün olduğun iki konuda seninle çekişmeye girecek değiliz ki bunlar Kur’an ve ferâizdir.” dediği nakledilmektedir.⁸¹ Bu söz ise imam Hamza’nın kıraatin yanında özellikle İslâm hukukunun en zorlu konularından biri olan ferâiz hakkındaki yetkinliğine, dolayısıyla fıkıh bilgisine işaret etmektedir.

Kisâî, Arap dilini öğrenmek için uzun süre bâdiyelerde bulunmuş, Necid ve Tihâme gibi kabilelerde kullanılan lehçeleri ve garîb kelimeleri toplamıştır. Şâfiî’nin (ö. 204/820) “Nahiv konusunda uzmanlaşmak isteyen kimse, Kisâî’ye muhtaçtır.” dediği ifade edilmiştir. Ferrâ’nın bildirdiğine göre Kisâî ileri yaşlarda nahiv öğrenmiş, buna da kendisine bir sözü dolayısıyla lahn yaptığını söyleyen bir topluluk sebep olmuştur. Bunun üzerine kimlerden nahiv öğreneceğini araştırmış, kendisine yapılan tavsiye üzerine Muâz el-Ferrâ’dan nahiv öğrenmiş, sonra da Basra’da Halîl b. Ahmed’den (ö. 175/791) istifade etmiştir. Ebû Amr ise Ebû Ubeyde’nin (ö. 209/824 [?]) beyanına göre kıraat, Arap dili, şiir ve eyyâmü’l-Arap sahalarında insanların en bilgilisidir. Onun Arapların eşrafından olduğu, Ferezdak (ö. 114/732) gibi kimselerin kendisini methettiği söylenmiştir.⁸² İbn Mücâhid onun, zamanı itibariyle kıraat ve Arap dili sahalarında önder bir konumda olduğunu ifade etmiştir.⁸³ İbn-i Âmir’in ise Dimaşk ve çevresinde ordu kadılığı gibi önemli vazifeler icra ettiği bilinmektedir⁸⁴ ki bu da onun İslâm hukuku sahasında ileri seviyede bir âlim olduğunu göstermektedir.

⁷⁶ bk. Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ’*, 5/292.

⁷⁷ bk. İbn Mücâhid, *Kıtabü’s-Seb‘a*, 65; Dâni, *et-Teysîr*, 4; Ebû Şâme, *el-Mürşidü’l-vecîz*, 164.

⁷⁸ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/244.

⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, 1/397.

⁸⁰ İbn Mücâhid, *Kıtabü’s-Seb‘a*, 70.

⁸¹ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/253.

⁸² Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/297-299, 303, 233-236.

⁸³ İbn Mücâhid, *Kıtabü’s-Seb‘a*, 82-84.

⁸⁴ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/195.

Burada anlatılan bilgiler doğrultusunda bir Kur'an öğreticisinin öncelikle iyi bir Arapça eğitimi alması gerektiği söylenebilir. Zira Arapça bilmeden Kur'an okumaya ve okutmaya çalışmanın çok yavan ve sığ bir okuyuş olacağı muhakkaktır. Ancak Kur'an'ı anlamak için sadece Arapça bilmek de yeterli değildir. Bu sahada yardımcı olan ilimlere vakıf olmak gerekmektedir. Bu nedenle Kur'an öğreticisi, usulleri ile birlikte tefsir, hadis ve fıkıh gibi temel İslâmî ilimlere de bigâne kalmamalıdır.

2. Kırâat-i Seb'a İmamlarının Kıraati Öğretim Metotları

Kırâat-i seb'a imamları, kıraat ilmini tahsil ederken semâ ve arz yöntemini kullanmışlardır. Mesela Nâfi', Abdurrahman el-A'rec (ö. 117/735) ve Nâfi' Mevlâ İbn Ömer (ö. 117/735) gibi zatlardan semâ yoluyla kıraatini almış, Ebû Ca'fer (ö. 130/747) ve Şeybe b. Nisâh (ö. 130/747) gibi âlimlerden ise arz yoluyla kıraat talim etmiştir. Onların kıraat öğretimleri de temelde yine bu iki usul üzere bina edilmiştir. Misal vermek gerekirse Nâfi'den Mâlik b. Enes gibi birçok kimsenin arz yoluyla kıraat talim ettikleri nakledilmiştir.⁸⁵ İmamların Kur'an öğretiminde semâ yöntemine başvurularının güzel bir örneği de Kisâî'nin uygulamasında bulunmaktadır. Onun kürsiye oturup başından sonuna kadar Kur'an'ı tilavet ettiği anlatılmıştır.⁸⁶ Yine Kisâî'nin Kur'an okuyuşunu dinleyen kimselerin, bu suretle onun telaffuz inceliklerine dikkat edip öğrendikleri ifade edilmiştir. Hatta Halef b. Hişâm (ö. 229/844), onun halka Kur'an okuduğu, dinleyenlerin de bu kıraate göre mushaflarını noktaladıkları bir mecliste hazır bulunduğunu belirtmiştir.⁸⁷

Yedi kıraat imamının öğretim sırasında kullandıkları özel uygulamalar da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, "öğrencilerin mânevî açıdan kıraate hazır hâle gelmeleri" hedefine yöneliktir. Öğrencilerin motive edilmeleri, öncelikle onların başka kaygılardan uzaklaştırılmaları ile mümkündür. Bu bağlamda imam Âsım'ın uygulaması güzel bir örnektir. Onun kıraat derslerine, işlerini aksatmamak için çarşı ehlini okutmakla başladığı anlatılmıştır⁸⁸ ki bu tutumun öğrencinin başka şeyleri düşünerek kendisini derse verememe durumunu bertaraf etmeye yönelik olduğu açıktır. Yine imam Nâfi'nin durumuna bakmaksızın ilk gelen kimseyi okutmakla başladığı nakledilmiştir.⁸⁹ Bu davranış da öğrencilerin hem ayırma maruz kalma kaygısından uzak kılınmaları açısından hem de derse erken gelmeyi teşvik etmesi bakımından güzel bir uygulamadır. İbn Kesîr'in metodu ise öğrencilerin mânevî bakımdan derse yoğunlaşmalarını sağlayıcı niteliktedir. Zehebî'nin (ö. 748/1348) naklettiğine göre öğrencilerine Kur'an okutmadan önce vaaz eden İbn Kesîr, bunu "onların Kur'an okumayı huşu sahibi kalplerle, itaatkâr nefislerle ve yaşlı gözlerle icra etmelerini sağlamak için yaptığını" söylemiştir.⁹⁰ Bu uygulamada asıl olan, Kur'an dersine başlarken öğrencilere mânevî içerikli konuşmalar yapmaktır. İmam Nâfi'nin

⁸⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/242.

⁸⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/299.

⁸⁷ İbn Mücâhid, *Kıtabü's-Seb'a*, 79.

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/315.

⁸⁹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, 2/447.

⁹⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/201.

de bir öğrencisine “Bu Kur’an yücedir, Azîm olanın katından gelmiştir, onu okuduğun zaman kesinlikle başka bir şeyle meşgul olmayasın, kime muhatap olduğuna bakasın, ondan bıkmaktan ve başka bir şeyi ona tercih etmekten sakınasın! Ben onu A’rec’e, o bana “Yeterli!” deyinceye kadar okurdum.” dediği ifade edilmiştir⁹¹ ki bu sözlerin de aynı minval üzere olduğu görülmektedir. Ebû Amr’ın ise öğrencisi Asmaî’ye “Hayrı ehlinden al, şerri de ehline bırak!” demesi,⁹² Kur’an öğretmenin ihtiyacı duyulan bütün sahalara yönelik tavsiyelerde bulunmasına güzel bir örnektir.

Kıraat imamlarının harflerin telaffuzu ve durulacak yerler gibi hususlarda bilgilendirme yaptıkları da olmuştur ki bunlar, hem Kur’an dersi girişlerinde hem de dersin devamı sürecinde gerçekleştirilebilecek uygulamalardır. Mesela imam Hamza’nın “Hemzeyi tahkik ile okuyuşun bir sınırı vardır, bu sınır aşıldığı zaman çirkinlik meydana gelir ki bu durum, beyazlığın haddinden fazla olması hâlinde abraş hastalığının ortaya çıkması, saç kıvrıkcılığının çokluğu durumunda da saçın dolaşması gibidir.” demesi, yine onun “Hemze, bir egzersiz (gerektirir). Bir kimse onu güzelce çıkardığında bu teshil ile olur.” gibi izahlarda bulunması⁹³ bu konuda örnek teşkil etmektedir. Kisâî’nin de halka Kur’an’ı tilavet ettiği, onu dinleyenlerin ise durulacak yerlere ve diğer temel prensiplere varıncaya kadar her şeyi ondan alarak kaydettikleri anlatılmıştır.⁹⁴ İmam Âsım’ın ise kendisine kıraat edildiği sırada eliyle saydığı ifade edilmiştir⁹⁵ ki muhtemelen bu, onun öğrencilere medleri işaret etmesi anlamına gelmektedir.

Kıraat imamlarının bazı uygulamalarından hareketle onların öğretim esnasında kolaylaştırıcı bir usul benimsedikleri söylenebilir. Mesela Nâfi’nin kendisine Kur’an okuyan kimseye, o bunun aksini istemedikçe, kolaylık gösterdiği nakledilmiştir.⁹⁶ Yine Ebû Amr b. Alâ’nın tekellüfsüz bir kıraat ortaya koyması ve kıraatinde mümkün mertebe tahfifi tercih etmesi,⁹⁷ onun da kıraat öğretiminde kolaylaştırmadan yana olduğunu göstermektedir.

Kırâat-i seb’a imamları hakkında aktarılan bazı rivayetler, onların takdire şayan bir öğretme gayreti içerisinde olduklarını da ortaya koymaktadır. Mesela Hamza’nın halk dağılana kadar Kur’an okuttuğu, Kisâî’nin ise kürsiye oturup halk için başından sonuna kadar Kur’an okuduğu nakledilmiştir.⁹⁸ Ebû Amr’ın da Asmaî’ye “Göğsümde olanları senin göğsüne boşaltmam mümkün olsa bunu yapardım.” dediği beyan edilmiştir⁹⁹ ki bu da onun öğretme konusundaki gayretine delalet etmektedir.

⁹¹ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/245.

⁹² Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1418/1998), 1/321.

⁹³ İbn Mücâhid, *Kıtabü’s-Seb’a*, 77; Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/254.

⁹⁴ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/299.

⁹⁵ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, 1/315.

⁹⁶ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/243.

⁹⁷ İbn Mücâhid, *Kıtabü’s-Seb’a*, 84.

⁹⁸ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/255, 299.

⁹⁹ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/233.

3. Kırâat-i Seb'a İmamlarının Sîretleri ve Fizikî Özellikleri

Sîret kelimesi sözlükte “yol, davranış, hâl, âdet, bir kimsenin doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı hâlet, ahlâk ve karakter” gibi manalara gelmektedir.¹⁰⁰ Terim olarak sîretin çoğulu olan siyer daha çok Hz. Peygamber'in hayatı için kullanılsa da sîret sözcüğünün hem onun hayatı için hem de başka örnek şahsiyetlerin hayatları için kullanıldığı görülmektedir.¹⁰¹ Burada ise sîret, kırâat-i seb'a imamlarının örnek ahlâk, karakter ve davranışlarını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Zira onların ahlâk, davranış ve hâlleri, güzel birer örnek mesabesindedir. Yine onların fizikî yöndeki bazı hususiyetleri de birer numune-i imtisaldir. Kırâat-i seb'a imamlarının bu özelliklerini bilmek, bir Kur'an öğreticisinin ne gibi ahlâkî özelliklere; hâl, harekât ve görünümüne sahip olması gerektiğini keşfetmek açısından önem arz etmektedir.

Yüce Allah'ın bildirdiğine göre insanların değeri takva sahibi olmasına bağlıdır.¹⁰² Kırâat-i seb'a imamları hakkında nakledilenler, onların takva sahibi ve güzel ahlâklı kimseler olduklarını göstermektedir. Mesela imam Nâfi'nin ahlâk bakımından insanların en temiz olduğu, aynı zamanda zahit ve gayet cömert bir kimse olarak bilindiği ve Mescid-i Nebevî'de altmış sene namaz kıldığı nakledilmiştir.¹⁰³ İbn Kesîr'in ise sekînet ve vakar sahibi bir zat olduğu beyan edilmiştir.¹⁰⁴ Ebû Bekir b. Ayyâş'ın aktardığına göre imam Âsım'ın gözleri görmediği için bir adam ona kılavuzluk etmeye kalkmış fakat onun düşmesine sebep olmuş ancak imam ona, ne kötü bir davranış sergilemiş ne de kötü bir söz söylemiştir.¹⁰⁵ Bu rivayete göre imam Âsım'ın da güzel ahlâk sahibi, halim selim bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.

İmam Hamza'nın da Allah'ın kitabını koruma hususuna önem veren, âbid, huşû ehli, kendini ibadete adanmış, Allah'a itaatkâr, son derece vera' sahibi bir şahıs olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Onun Hulvân'ın ileri gelenlerinden birine Kur'an'ı hatmettiği, bu sebeple o kimsenin bin dirhem gönderdiği, onun ise parayı gönderen kimsenin oğluna “Senin aklın olduğunu zannediyordum, Kur'an için ücret mi alacağım? Buna karşılık

¹⁰⁰ bk. Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), “syr”, 3/120-121; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, nşr. Halîl Me'mûn Şeyhâ (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007), “syr”, 527; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, ts.), “syr”, 433.

¹⁰¹ Mesela bk. Muhammed b. İshak, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye: 1424/2004), 1-735; Salih b. Ahmed b. Hanbel, *Sîretü Ahmed b. Hanbel*, thk. Fuâd b. Abdilmun'im Ahmed, Riyâd: Dâru's-Selef, 1995/1415, 1-125; Abdullah b. Abdulhakem, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz*, nşr. Ahmed Ubeyd, Mısır: el-Matbeatü'r-Rahmâniyye, 1346/1927, 1-180.

¹⁰² el-Hucurât 49/13.

¹⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 2/290.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/397.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/317.

¹⁰⁶ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'*, 1/252.

Firdevs cennetini ümit ederim.” dediği anlatılmıştır.¹⁰⁷ Yine onun nice vakit susayıp da Kur’an okuttuğu kimseden su içmeyi dahi hoş görmemesi sebebiyle su istemediği nakledilmiştir.¹⁰⁸ Hamza’nın namaz kılarken bile okuyuşunu hiç değiştirmedeği; hemzeyi, meddi ve idgamı aynen uyguladığı ifade edilmiştir.¹⁰⁹ Onun halk dağılına kadar Kur’an okuttuğu, sonra kalkıp dört rek’at namaz kıldığı, ardından öğle ile ikindin ve akşamla yatsı arasında namaz kıldığı ve bazı komşularının onun gece de uyumayıp tertil üzere Kur’an okuduğunu işittiklerini aktardıkları bildirilmiştir.¹¹⁰

Nüktedanlılığı ile bilinen Kisâî’nin nükte yaparken bile doğru sözlülükten taviz vermediği anlaşılmaktadır. “Niçin كَلَيْبُ kelimesini¹¹¹ hemzeli okumuyorsun?” sorusuna, onun “Beni yemesinden korkuyorum.” diye cevap vermesi bu yönde güzel bir örnektir.¹¹² Kisâî’de çeşitli meziyetlerin toplandığını nakleden Zehebî, onda kibir ve öfkenin beraberce bulunduğunu ifade etmiştir. Onun beyanına göre Kisâî, halife Hârûnürreşîd’in (ö. 193/809) oğlu Muhammed el-Emîn’e Kur’an okutup onun eğitimiyle ilgilenmiş ve hatta Hârûnürreşîd’e de eğitim vermiş, bu sebeple hiç kimsenin ulaşamadığı ikram ve servete, makam ve devlete ulaşmıştır.¹¹³ Kisâî hakkında olumsuz gibi görünen bu değerlendirme dahi bir Kur’an muallimi olarak onun, ulaşabildiği herkese Allah’ın kelâmını öğretmeye çalıştığını ve bu esnada izzet-i nefsinin muhafaza ettiğini gösterir mahiyettedir. Önemli vazifelere getirilmekle birlikte tavizkâr olmayan bir kırâat âlimi olarak İbn-i Âmir de güzel bir örnektir. Zira onun Dımaşk kadılığının mânevî sorumluluğundan kurtulmak için kefâret olarak otuz köle âzat ettiği,¹¹⁴ Dımaşk camiinde görevli olduğu sıralarda ise gördüğü bidatleri derhal düzelttiği nakledilmiştir.¹¹⁵ Özellikle doğru sözlülüğü ve takvasıyla tanınan Ebû Amr’ın vefatı üzerine Yûnus b. Habîb’in (ö. 182/798) “Allah’a yemin olsun ki Ebû Amr’ın ilmi ve zühdü yüz kişiye taksim edilse idi, onların her biri âlim ve zâhid olurdu. Resûlullah onu görseydi onun durumu Resûlullah’ı hoşnut ederdi.” dediği bildirilmiştir.¹¹⁶

Kırâat-i seb’a imamlarının takva sahibi ve güzel ahlâklı olmaları yanında, fizikî bakımdan da hocalığın gerektirdiği bir düzgünlüğe ve temizliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Mesela anlatıldığına göre imam Nâfi’ koyu siyah bir ten rengine sahip olmakla birlikte yüzü gayet parlak ve fiziği son derece düzgün bir kimsedir.¹¹⁷ Kendisine “Yüzün ne kadar parlak ve fiziğin ne kadar düzgün?” denilmiş, buna karşılık o, “Resûlullah benimle müsâfaha edip ben de ona Kur’an okumuşken nasıl böyle

¹⁰⁷ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/253.

¹⁰⁸ Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ’*, 7/90.

¹⁰⁹ İbn Mücâhid, *Kıtabü’s-Seb’a*, 78.

¹¹⁰ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/255.

¹¹¹ bk. Yûsuf 12/13, 14, 71.

¹¹² Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/300.

¹¹³ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/299-303.

¹¹⁴ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1/113.

¹¹⁵ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, 1/381.

¹¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, 1/265.

¹¹⁷ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/241-242.

olmayayım?" cevabını vermiştir.¹¹⁸ Yine imam Nâfi' konuştuğu zaman, kendisinden misk kokusu duyulduğu ifade edilmiştir. Bununla ilgili olarak ona "Kur'an okutmaya oturduğun zaman koku mu sürünüyorsun?" diye sorulmuş, o da "Güzel koku sürünmüyorum, lakin Hz. Peygamber'i (rüyamda) ağızıma doğru okurken gördüğüm zamandan beri ağızımın güzel koktuğunu duyuyorum." demiştir.¹¹⁹ Beyaz sakallı, uzun ve iri cüsseli, esmer ve ela gözlü bir kimse olan İbn Kesîr'in ise kına kullandığı ifade edilmiştir.¹²⁰ Onun bu uygulaması da bir Kur'an öğreticisinin öğrencilerine iyi görünme çabası olarak değerlendirilebilir.

4. İlim Dışı Meşguliyetleri

Yedi kıraat imamının ilim dışında uğraştıkları bir şey olmuş mudur? Bu konu, belki doğrudan onların Kur'an öğreticiliği ile alakalı olmasa da önemlidir. Zira bir kimse hakkında bilgi veren en önemli hususiyetler arasında onun meşguliyetleri ve geçimini nasıl sağladığı da vardır. Kırâat imamlarından İbn Kesîr "ed-Dârî", Âsım b. Behdele "el-Hannât" ve Hamza b. Habîb "ez-Zeyyât" lakaplarıyla anılmışlardır. Asmaî, İbn Kesîr'e verilen "dârî" nisbesinin, "evde duran" yani "maaş istemeyen/geçim derdinde olmayan" anlamında olduğunu belirtse¹²¹ de bu lakabın ona verilmesinin asıl sebebi, onun aktarlık yapmış olmasıdır. Zira İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) de ifade ettiği üzere Araplar aktarlara, Bahreyn'in ıtriyatla meşhur olmuş Dârîn Limanı'na nispetle dârî lakabını kullanmışlardır.¹²² Âsım b. Behdele'ye "el-Hannât" lakabının verilmesi ise onun gençlik döneminde buğday ticareti yapmasıyla ilgilidir. Nitekim onun kendini kıraat ilmine adamadan önce buğday ticareti (hannatlık)¹²³ yaptığı söylenmiştir.¹²⁴ Hamza b. Habîb ise yağ ticaretiyle uğraşmış, muhtemelen bu sebeple "ez-Zeyyât" lakabıyla anılmıştır. Bazı kaynaklara göre o, Kûfe'den Hulvân'a yağ götürüp oradan tekrar Kûfe'ye peynir ve ceviz getirmek suretiyle ticaret yapmıştır.¹²⁵ Onun Irak'tan Hulvân'a yağ götürdüğü de söylenmiştir.¹²⁶ İbn-i Âmir'in ise Dimaşk kadılığı gibi önemli vazifeler icra ettiği bilinmektedir.¹²⁷

Diğer kırâat-ı seb'a imamlarının ise ilmî meşguliyetleri dışında herhangi bir iş yapıp yapmadıkları bilinmemektedir. Muhtemelen onların ilmî yoğunlukları, başka işlerle meşgul olmalarına imkân vermemiştir. İbn Kesîr ve Hamza b. Habîb'in ise Âsım b. Behdele'nin hayatında görüldüğü üzere kıraat ilmine yoğunlaşmadan önce ticaret

¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî'nin de beyan ettiği üzere bu hadiseler rüyada gerçekleşmiş olmalıdır. bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 2/290.

¹¹⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/243.

¹²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/397.

¹²¹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 5/318.

¹²² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/396-397.

¹²³ bk. Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), "hnt", 1/365; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabîyye*, nşr. Halîl Me'mûn Şeyhâ (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 2007), "hnt", 268.

¹²⁴ bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'î'l-ma'rûfîn*, nşr. Ahmed Nasîf el-Cenâbî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 95.

¹²⁵ bk. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/228.

¹²⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/252.

¹²⁷ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1/113.

yapmış olmaları muhtemeldir. Kırâat-ı seb'a imamlarının dünyaya tamah etmedikleri, genel itibariyle zahit bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Bu sebeple de ilimden başka bir iş tutmadıkları düşünülebilir. Mesela imam Hamza'nın öldüğü zaman bin dirhem borç bırakmış olması¹²⁸ da bu zâhidâne yaşamın bir neticesi olarak görülebilir. Ebû Amr'ın ise hayatının belli bir safhasında kendini tamamen ibadete verdiği, fasih Araplardan derleyerek yazdığı bir oda dolusu kitabı yaktığı¹²⁹ ve üç günde bir hatim indirmeyi kendine vazife edindiği bildirilmiştir.¹³⁰ Buna göre ise onun dünyalık bir uğraş olduğu kanaatiyle Arap diliyle meşguliyeti bile terk ettiği anlaşılmaktadır. Gerçi Ebû Ubeyde onun, daha sonra bu tavrından dönerek tekrar önceki ilmine yöneldiğini ve sadece ezberinde kalanları kullandığını aktarmıştır.¹³¹ Ancak bu rivayet de onun nihayetinde ilmî faaliyetlere yöneldiğini ve ilimle uğraşmayı her şeyden üstün gördüğünü ifade etmektedir.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dininin en önemli kaynağıdır. Yüce Allah onu korunmayı, bizzat uhdesine almıştır. Ancak bu uğurda değer verdiği kimseleri de görevlendirmiş, vahiy ve desteğiyle başta Hz. Peygamber olmak üzere nice zatlara istihdam etmiştir. İslâm tarihi, Kur'an'ın muhafazası yönünde yapılan çalışmalarla doludur. Şüphesiz Kur'an kıraati ve kıraat talimi, bu çalışmalar arasında en ön saflarda yer almıştır. Zira Hz. Peygamber, öncelikle kendine vahyedilen Kur'an âyetlerini tilâvet etmiştir. Sahâbe de Kur'an'ı Hz. Peygamber'den öğrendikleri doğrultuda okumuşlar ve başkalarına öğretmişlerdir. Bütün İslâmî ilimlerde olduğu gibi kıraat ilmi de özü itibariyle Hz. Peygamber zamanında var olmuş; sahâbe ve tâbiîn devirlerinde önemli gelişmeler göstermiştir. Bu bakımdan tâbiîn dönemini de kısmen içine alan hicrî ikinci asır, kıraat ilminin teşekkülü bakımından önemli addedilebilecek bir zaman dilimidir.

Ekseriyet itibariyle hicrî ikinci asırda yaşamış ve Hz. Peygamber'den sahih senedlerle nakledilen kıraat rivayetlerini derlemeye çalışmış olan bazı âlimler, kırâat-i seb'a imamları diye meşhur olmuşlardır. Bu âlimlerin sahip oldukları özellikleri incelemek, bir İslâm âliminin nasıl olması gerektiği hakkında fikir vermekte ve iyi bir Kur'an öğreticisi tasavvuruna imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, zikri geçen tasavvuru yakalama çabası olmuştur. Çalışma esnasında kırâat-i seb'a imamları ile ilgili veriler, mümkün olduğu oranda değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bu makale, ilgili sahada yapılabilecek daha detaylı çalışmalara mütevazı bir örnek mahiyetindedir. Araştırmanın neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kur'an öğreticisinin kıraatinde "asla uygunluğu" öne çıkarması, alanında yetkin hocalardan aldığı okumasını semâ ve arz metotlarını kullanarak öğrencilerine aktarması beklenir. Onun, sadece kıraat alanıyla sınırlı kalmayıp bu ilme katkı sağlayan Arap dili, tefsir, hadis ve İslâm hukuku gibi ilimlerden de faydalanması

¹²⁸ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 7/90; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/253.

¹²⁹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/321.

¹³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/264.

¹³¹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/321.

gerekir. Kur'an muallimin fesahat sahibi ve güzel sesli olması tercihe şayandır. En azından bu vazifeye talip olan kimselerin talim dersi ve ses eğitimi almaları elzemdir. Kur'an öğretiminde hocalar, asıl itibariyle semâ ve arz yöntemlerini kullanmakla birlikte, öğrencileri Kur'an öğrenimine hazır hâle getiren vaaz ve nasihatleri de ihmal etmemelidirler. Derslerde Kur'an'ın Allah kelâmı olduğu hususu daima gündemde tutulmalı, öğrencilerin Kur'an'a karşı tazim duyguları içerisinde olmaları sağlanmalıdır. Özellikle öğrenciler, Kur'an'ı anlayarak okumaya teşvik edilmelidir. Bunun için de temsîlî kıraat uygulamasından faydalanılabilir. Kur'an muallimi, gerek fizikî açıdan gerekse ahlâkî bakımdan kendisine yakışmayan durumlardan kaçınmalıdır. O, kendini âdeta Kur'an öğretimine ve ilmî çalışmalara adanmış, şartlar gerektirmedikçe başka işlerle meşgul olmamalıdır. Gayret ve fedakârlık da Kur'an öğretmenin niteliğini iyi yönde artıran çok önemli hususiyetlerdir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Mehmet. *İmam Nâfi ve Kıraatı'nın Özellikleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Amr b. el-Alâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "Hamza b. Habîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Âmir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/308-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Kisâî, Ali b. Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/69-70. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Altıkulaç, Tayyar. "Nâfi' b. Abdurrahmân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/287-289. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Kesîr, Ebû Ma'bed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/131-132. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ateşyürek, Remzi. *Kisai'nin Kıraatı ve Kıratının Hüccetleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Bakır, Mustafa. "Suffe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/suffe>
- Bozkurt, Nebi. "Dârülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra#1>
- Birişik, Abdülhamit. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2018.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. nşr. Bedreddin Çetiner. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Câhiz, Amr b. Bahr. *el-Beyân ve’t-tebyîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 7. Basım, 1418/1998.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü’l-luga ve sıhâhu’l-‘Arabiyye*. nşr. Halîl Me’mûn Şeyhâ. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1427/2007.
- Dânî, Ebû Amr. *et-Teyisîr*. nşr. Otto Pretzl. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2. Basım, 1404/1984.
- Demir, Adem. *İbn Amir Kiraati ve Asım Kiraatiyle Mukayesesi*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Bedreddin Çetiner. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmâîl el-Makdisî. *el-Mürşidü’l-vecîz ilâ ‘ulûm tete‘alleku bi’l-kitâbi’l-‘azîz*. nşr. Tayyar Altıkulaç. Ankara: TDV Yayınları, 1406/1986.
- Egin, Osman. *Ebu Amr ve Kiraati*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Enderâbî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Ömer. *Kırâ’âtü’l-kurrâ’i’l-ma‘rûfîn*. nşr. Ahmed Nasîf el-Cenâbî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985.
- Eren, Cüneyt - Uludaş, İbrahim. “Âsım Kırâatının Hafs Rivayetine Göre Sekte Kavramı ve Manaya Etkisi”. *Diyanet İlmî Dergi* 51/1 (2015), 119-127.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbu’l-‘Ayn müratteben alâ hurûfi’l-mu‘cem*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâr’ül-Kütübi’l-İlmiyye, 1422/2002.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 5. Basım, 1411/1990.
- Havuz, Hasan Hüseyin. “Âsım Kiraatinin Senedi ve Şu’be-Hafs Rivayetlerinin Temellendirilmesi”. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2020), 105-128.
- Işın, Ali Rıza. *İmam Nâfi ve Kiraati*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- İbn Abdülhakem, Abdullah. *Sîretü Ömer b. Abdilazîz*. nşr. Ahmed Ubeyd. Mısır: el-Matbeatü’r-Rahmâniyye, 1346/1927.
- İbn Ebû Hâtim er-Râzî, Abdurrahman. *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, 1373/1953.
- İbn Ebû Meryem, Nasr b. Alî. *el-Mûdah fî vücûhi’l-kırâ’a ve ‘ilelihâ*. nşr. Ömer Hamdân el-Kübeyisî. 3 Cilt. Cidde: el-Cemâatül-Hayriyye li Tahfîz’il-Kur’ân’il-Kerîm, 1414/1993.

- İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cemü Mekâyîsi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hanbel, Salih b. Ahmed. *Sîretü Ahmed b. Hanbel*. thk. Fuâd b. Abdilmun'ım Ahmed. Riyâd: Dâru's-Selef, 1995/1415.
- İbn Hibbân, Muhammed. *Kitâbü's-Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifil-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn İshak, Muhammed. *es-Sîret'n-Nebeviyyetü*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1981.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Bedreddin Çetiner. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî. *Kitâbü's-Seb'a*. thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1392/1972.
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Umer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001.
- İbn Selâr, Ebû Muhammed Abdülvahhâb b. Selâr. *Tabakâtü'l-kurrâi-s-seb'a*. thk. Ahmed Muhammed Azzûz. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1423/2003.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. nşr. G. Bergstraesser. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed el-Cezerî. *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr*. nşr. Ali M. ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1427/2006.
- İclî, Ahmed b. Abdullah. *Târîhu's-sikât*. nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1391/1971.
- İlhan, İhsan. *İmam Hamza'nın Kıraatı ve Kıraatının Hüccetleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. nşr. Bedreddin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir. *et-Terâtîbü'l-idâriyye: Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*. çev. Ahmet Özel. 3 Cilt. İstanbul, 1990-1993.
- Kur'an Yolu*. Erişim 21 Eylül 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâ'ât*. thk. Abdülfettah İsmâîl Şelebî. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.
- Mesûl, Abdülalî. *Mu'cemü mustalahâti ilmi'l-kırââti'l-Kur'âniyye*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'ü's-sahîh*. nşr. Bedreddin Çetiner. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. nşr. Bedreddin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Okçu, Abdülmecit. *İbn Amir'in kıraatı ve Kıraatının Hücetleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Öz, Mustafa. "Kurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurra>
- Râgıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. nşr. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: ed-Dârü's-Şâmiyye, ts.
- Sabırlı, Halil İbrahim. *Ebu Amr'ın Kıraat İlmi ve Arap Dilindeki Yeri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sehâvî, Alemüddîn Alî b. Muhammed. *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. 2 Cilt. Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1408/1987.
- Sönmez, Mensure. *Kisâî'nin Kıraatının Dilbilimsel Analizi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Steif, Ali. *Tahkîku'l-uslûbi'l-belâğiyi fî kırâati'l-Kisâî*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Süyûtî, Celâleddin. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ. 2 Cilt. Dımeşk: Dârü İbn Kesîr, 1414/1993.
- Şen, Ziya. *İbn-i Kesir ve Kıraatı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1981.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Bedreddin Çetiner. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Turan, İbrahim Hakkı. *Ebû Amr b. el-Alâ ile Hasan-ı Basri Kıraatleri Örneğinde Mütevâtir ve Şâz Kıraatlerin Karşılaştırılması*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yahyâ b. Maîn. *et-Târîh*. nşr. Ahmed M. Nûr Seyf. 4 Cilt. Mekke: et-Türâsü'l-İslâmî, 1399/1979.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Ma'rîfetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr*. thk. Tayyar Altıkulaç v.dğr. 4 Cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 1416/1995.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1988.

Zekâr, Sâmiye Sâlih. *Kırâ'etü'l-İmâm Nâfi' el-Medenî ve râviyyehi ve tevcîhü hâzihi'l-kırâ'eti nahviyyen ve lugaviyyen*. Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1403/1982.